

te maken van reeds gebruikte bronnen. Wanneer alle brongebruik gecontroleerd zou moeten worden, dan zou in ieder geval de duur van dit projekt ver overschreden worden. Daarom moeten hier twee konklusies getrokken worden. Op de eerste plaats zal in de beredeneerde bibliografie wel, voorzover mogelijk, het brongebruik en de waarde ervan aan de orde gesteld worden, maar de beoordeling ervan zal niet steeds uitputtend kunnen zijn. Op de tweede plaats zal er in de toekomst juist aan deze zaak veel meer aandacht besteed moeten worden, mogelijk mede met behulp van de resultaten van dit onderzoek.

4. Enkele perspektieven of voorbeelden van onderzoeksmogelijkheden.

Een schets van onderzoeksmogelijkheden veronderstelt een goede kennis van wat reeds gedaan is én van de kwaliteit ervan. Dat met name kennis van de kwaliteit niet altijd even gemakkelijk verwerfbaar is, zal uit het bovenstaande duidelijk geworden zijn. Bovendien ligt er een wereld tussen vrij opwellende vragen en het moeizaam gevonden antwoord uit weerbarstige, niet aangepaste bronnen. Daar komt nog bij dat de omvang van het te bestuderen materiaal een volledige kennismaking met de inhoud in de weg staat. Wat hier volgt is daarom geenszins een uitputtende lijst.

Het is maar een greep uit de veelheid van mogelijkheden die de bronnen te bieden hebben:

a. De traditionele thematiek "verhouding kerk-staat" komt zeker voor een hernieuwde bestudering in aanmerking. Het handboek van De Visser is niet alleen aan herziening toe vanwege eenzijdigheden in de interpretatie, de concentratie op een bepaald kerkgenootschap, en het ontbreken van een voor controle vatbaar notenapparaat, maar ook en vooral omdat er in de archieven veel te vinden is dat door hem niet gebruikt is. Voordat